

Da "Königsbergradion" kom til Tveten Gård.

"Hallo Norden!"

Radiopropaganda på langbølgen fra Groruddalen 15.april-7.mai 1945.

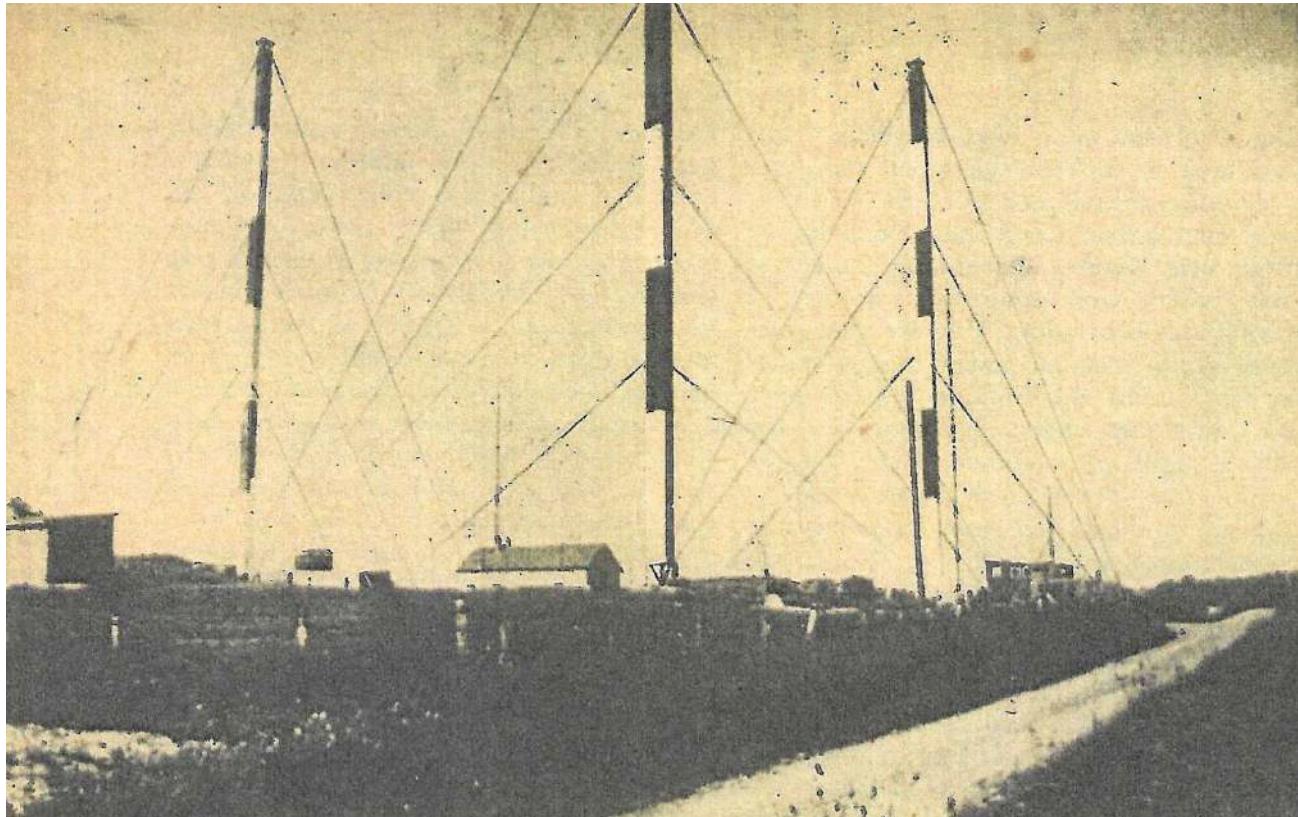
297 kHz 1010 meter

AM-sendere i Norge under 2.verdenskrig

Revidert, og 4.utgave av artikkel fra 2003, oppdatert 2005 og 2012, 12. februar 2023

Svenn Martinsen

Dersom du tar Oslos T-banelinje nr.2 Furusetbanen østover Groruddalen mot Ellingsrudåsen, vil du registrere at T-banetoget bl.a. stopper på Hellerud, og på Tveita stasjoner. I dette området, som i dag ligger i Oslos bydel Alna har "drabantbyen" fra 60-tallet avløst gammel jordbruksbygd, men stadig med villastrøk rundt. På Tveita er tre høye boligblokker lett kjennelige. De fleste av det store antallet mennesker som bor og ferdes i stroket hver dag har nok ingen anelse om at nettopp i Hellerud/Tveita-området drev den tyske okkupasjonsmakten fra 1942-1944 en merkelig radiostasjon. Om denne er så langt nokså lite kjent, men det kan kanskje handle om "Soldatensender Oslo."¹

Dette bildet fra Röster i Radio(RiR), nr.31, 29.juli 1945 viser trolig Tveten gård med den tyske radiostasjonen fra 1942 som fikk besøk av Sender "L"/"Königsbergradion" 1945. Tidsvitnet Bjørn Stenersen har opplyst at veien godt kan være den gamle Tvetenveien, da terrenget for øvrig stemmer med hans erindringsbilde fra guttedagene. Videre ser vi piggrådgjerde, vaktstue og tre andre bygninger. Vi ser også 3*60 m antennemaster. Bakerst er trolig en mast #4, kanskje er det den 46 m høye teleskopmasten til Sender "L", som ble brukt da denne mobilsenderen sto i Rovaniemi, se skisse nedenfor. Men det er usikkert om denne var i bruk på stedet.² Om bildet er fra Tveten har fotografen stått vendt mot nordøst med ryggen mot drengestua på gården. Fotografering fra det samme stedet i dag ville resultert i et bilde som viser litt av Hellerud videregående skole og de tre store Tveita-blokkene.

RiR, nr.31/1945: "Så här sag propagandasändaren ut på avstand. Masterna, överlädda med rödvitmålat trä, hör till en hemlig underjordisk radioanläggning."

Det hendte her!

Helt i sluttfasen av 2.verdenskrig rullet en annen tysk stasjon, Sender "L" inn på dette senderanlegget, nærmere bestemt Tveten gård(i dag Tveita) i Østre Aker. Det var tysk tilbaketreking fra Finland og Nord-Norge, og stasjonen var "på marsj". 15. april 1945 lød et anrop over 1010 meter, 297 kHz langbølge, som svenske radiolyttere alt kjente godt til: "Hallo Norden!"

Dette er en dramatisk historie. Norge ble hærtatt 9.april 1940, og lagt under nazidiktaturet inntil 8.mai 1945. Den tyske Reichsrundfunk/RRG sitt "Schweden-Program", til daglig i Sverige kjent som propagandasenderen "Königsbergradion"(sendt over Reichsradio Königsberg o.a.) stengte i begynnelsen av 1945 på grunn av alliert bombing og Stalins fremrykning i øst, for så å dukke opp igjen på en bondegård like øst for Oslo bemannet med tysk militært personell. Men i redaksjonen var det sivilister.

Snart ble stemmene fra "Königsbergradion" sin redaksjon gjenkjent. Opprinnelig var studio i Berlin, og man hadde benyttet senderanlegg i Tyskland, det nåværende Polen og Kaliningrad i Russland, Men nå sendte de fra Norge!

Nazipropaganda fra Hitlerdiktaturet kringkastet fra et fredelig nabolag nær Oslo, Norge. Det hendte her!

Men det er også et poeng i denne historien at senderutstyret til Sender "L" var førsteklasses, med det ypperste av den tidens høyteknologi. Og noe etterbruk ble det. Da freden kom ble etter hvert utstyret tatt i bruk av NRK som et ledd i gjenreisingen av én av våre viktigste kringkastere, nemlig LKA Vigra Kringkaster ved Ålesund.

Men: Etter tiden på Sunnmøre ble det bare 11 år gamle mobile senderanlegget i 1948 i hovedsak hensatt og til slutt skrotet. Jeg kommer inn på dette ved slutten av artikkelen.

-Det var ARCerne JER, Jan-Erik Räf og UQ, Ullmar Quick, begge dyktige dxere så tidlig som 2.verdenskrig, og deres nedtegning av lytterminner om bl.a. "Königsbergradion" som vekket min interesse for å undersøke mer om denne saken. Selvagt klinger også med at min far Svenn Snr. satt innesperret i KZ Sachsenhausen/Oranienburg fra våren 1943-1945 og ble der plassert i en straffekommando ved bilverkstedet «Kraftwerkzeugdepot». Der fikk han som ung fange ordre av norske ledere om å lytte til de alliertes radiosendinger f.eks.fra BBC på bilradioer slik at nyheter om krigens gang kunne videreforsinkes til de andre norske fangene. Men på radioskalaen, på lang, mellom-og kortbølge herjet også krigspropagandaen, f.eks.fra "Königsbergradion". Bak stod Goebbels og "Propagandaministerium"/ProMi³. Propagandaen benyttet seg f.eks. både av halv-og nesten-sannheter, ispedd falsk informasjon, listig utenkt for å villede og bryte ned fienden.

Hellerudsenderen på Tveten gård i 1945 var én av 23 mobile tyske radio-og kringkastingsstasjoner spredt over hele Europa. 22 av dem var montert i store, innelukkede lastebiler(5-7 med senderutstyr, og 2-3 biler fraktet antennen, strømforsyning og annet teknisk utstyr) og 1 montert i tog. I tillegg kom 3 TV-sendere på tog. Utstyret var for det meste av Telefunkens fabrikat, men også Lorenz var representert. Tidligere ble som nevnt over Hellerudanlegget brukt i Rovaniemi i Finland fra 1942-1944, og var der kjent som *Lapplandsender*⁴.

Selv om "Königsbergradion" stengte bare timer før den tyske kapitulasjonen 8.mai, eksisterte Sender "L" intakt bak piggråd hele sommeren 1945, og den svenske journalisten Manne Ginsburg fikk da til og med intervju en smilende tysk loytnant med ferdig oppsatt maskin gevær like ved!

Dette er fjerde utgave av mitt arbeid, som hele tiden har ligget på nettet, og med den siste utgaven er innarbeidet alle innspill og forskningsresultater som er kommet i de 20 årene som er gått siden 1.utgaven⁵. Særlig må nevnes det veldig fruktbare samarbeidet med gjensidig utveksling av opplysninger med Telenormannen og den eminente lokalhistorikeren Bjørn Henry Syversen(1942-2014) fra 2002-2008. Hans hovedartikkel om saken kom i Groruddalen Historielag sin Årbok 2004, og selv regner jeg med at dette bidraget(2023) er mitt siste.

Det skal i denne artikkelen handle om det som er kjent så langt av "Königsbergradion" sitt comeback i Norge i de siste ukene av 2.verdenskrig. I hovedartikkelen er det bare plass til litt om "Königsbergradion" sine sendinger på kontinentet og Sender "L" sin tidligere historie bl.a. i Finland, men jeg har laget to tillegg om disse to emner samt ett om forgjengeren "Soldatensender Oslo". I kildematerialet er det vist til disse⁶, og det er også pekt på litteratur som forhåpentligvis kan føre interesserte leser og forskning videre.

1. Tidsvitnene:

Naboen⁷.

Bjørn Stenersen må sies å tale for grunneieren på Tveten gård(onkel Even Stenersen), som ble ufrivillig nabo, og måtte avgjord til den tyske senderen:

Stenersen forteller at det hemmelige radioanlegget ble ferdigstilt i 1942, og det var hektisk aktivitet under byggeperioden. Et stort antall norske anleggsarbeidere var engasjert over ganske lang tid. Men under driftsperioden var det lite gårdsfolket merket til både tyskerne og radiostasjonen. Det gikk stille og rolig for seg helt til noen få måneder før krigens slutt. Omkring årsskiftet 1944/-45 økte igjen aktiviteten ved at det kom flere soldater på plass.

Han mener også at det antakelig var mannskaper fra Luftwaffe som betjente senderen. Uniformene deres kunne tyde på det.

Det var en port i gjerdet fra den gamle Tvetenveien som avgrenset stasjonsområdet mot øst. De 60 meter høye antennemastene var enda høyere enn de tre store Tveita-blokkene som står på området i dag. Da bardunene ble kuttet husker Stenersen at den ene antennemasta falt over veien og langt ut på jordet på den andre siden.

Han forteller også at området var ingjerdet med solid tysk piggråd, som var langt "sintere" enn den norske, med lengre og flere pigger, forferdelig mye rust og lett å skade seg på.

Etter krigen kunne Even Stenersen ikke dyrke jorda der hvor radioanlegget hadde stått. "Radiojordet" var fullt av armert betong og andre fremmedelementer som umulig gjorde pløying og annen bruk av jorda.

En krystallmottaker på loftet⁸.

Karl-Henrik Amundsen, tidligere ansatt i Telenor, fortalte om en tysk-kontrollert *mellombølggesender* på et jorde som tilhørte Tveten gård,⁹. Han mottok sendingene da han var 15 år gammel på en selvbygd krystallmottaker godt gjemt på loftet hjemme på Godlia på andre siden av Tvetenveien. Stasjonen identifiserte seg som *Radio Norden* eller lignende.

Ved siden av den sørligste av de tre store Tveita-blokkene har lokalhistorikerne lokalisert et par store hauger. Man har ment at dette sannsynligvis er rester etter bunkere overfylte med jord. Det som den gang var synlig var de spesialbygde 60 meters antennemastene i tre, hver innebygd med planke malt med to røde og to hvite felt og innvendig stige. Lokale barn klatret til topps i mastene etter at tyskerne hadde dratt. Så vidt Amundsen husker, ble mastene felt relativt kort tid etter frigjøringen i mai 1945. Jeg vet ikke hvem som sto for rivningen, Milorg eller andre, la han til.

På denne tiden var det for øvrig stort sett et åpent område mellom radiostasjonen og Stordamveien på Hellerud/Godlia. En hushjelp som bodde i et av husene der, hadde en forferdelig opplevelse sent en kveld. Hun ble brått vekket av et skudd, og så at det var et kulehull i vinduet. Det viste seg at tyskerne hadde fest, og fulle som de var, hadde de det moro med å avfyre skudd i alle retninger. Kulen ble senere funnet på jentas rom¹⁰.

Kommentar 1: NRK var under tysk kontroll, og dessuten var de fleste radioer blitt konfiskert i september 1941. Sendingene fremsto etterhvert som en blanding av tradisjonelt NRK-stoff, og innhold relatert til fascistpartiet NS/Nasjonal Samling og de tyske troppene, slik som "Wehrmachtbericht". Nordmenn kunne heller ikke høre på radio fram til freden uten å risikere friheten. Det var imidlertid ganske mange "illegale" lyttere, som ofte hørte på nyhetene fra «London Radio» (BBC Norwegian Service), inkludert utgivere av "illegale" aviser.

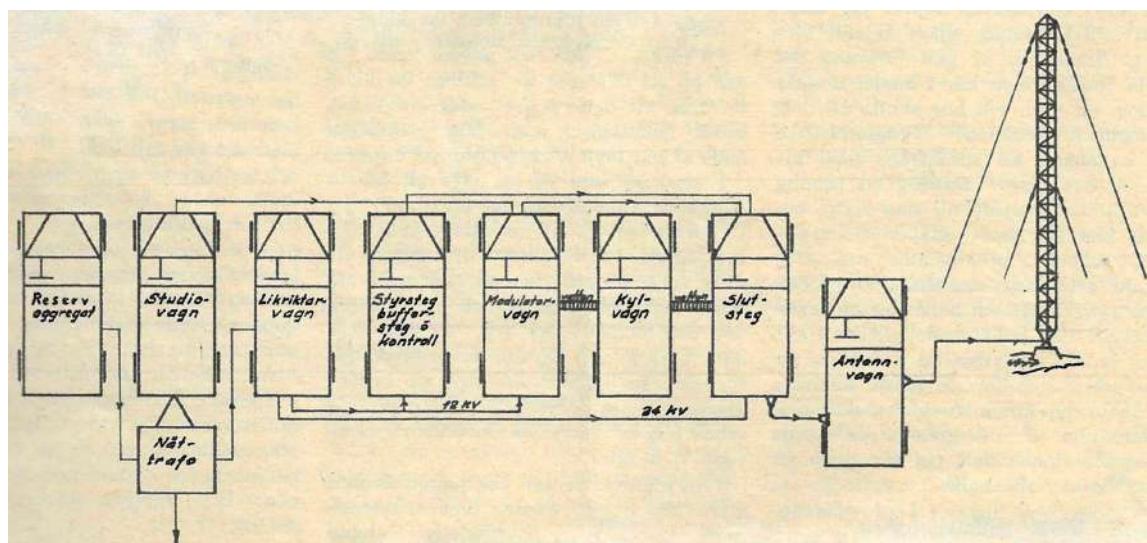
Kommentar 2: Hørte Amundsen en harmonisk frekvens av langbølgesignalet på 297 kHz, f.eks. 594 kHz på mellombølgen?

Han klatret til topps i masten.

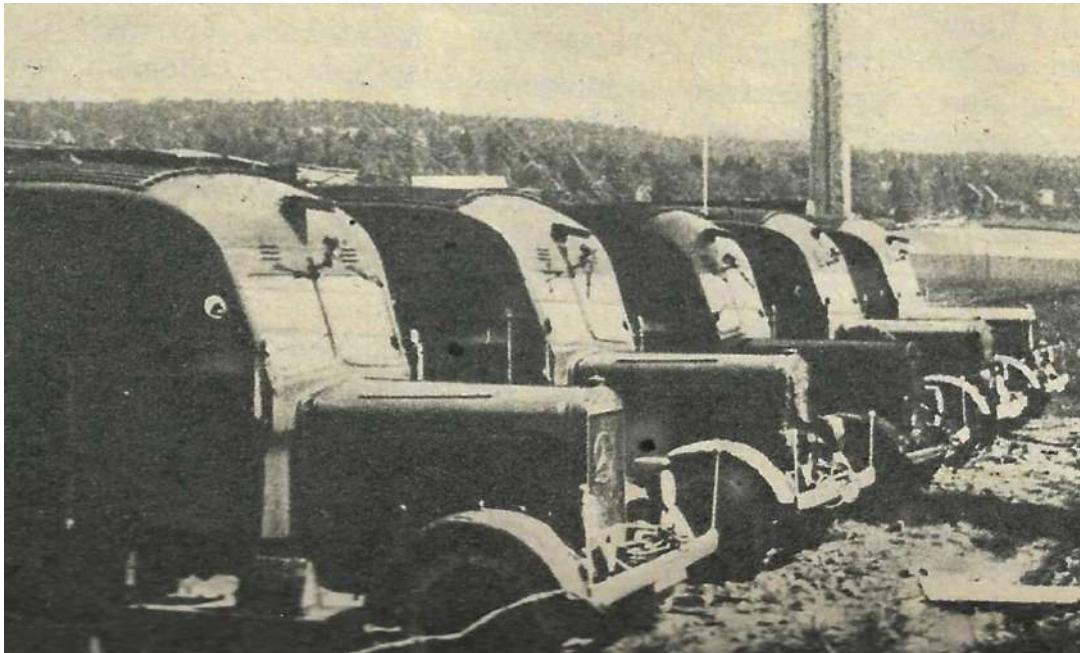
De tre røde og hvite antennemastene på Tveten gård var altså godt synlige, men gav også god utsikt! Rett før de ble revet i 1945, klatret noen ganske vågale barn til topps. Én av disse var Henrik Dedichen, som tok dette fine bildet mot det som nå er Oslo Øst, sett i retning Grefsen.

Bilde: 60 meter opp. Fra en av radiomastene på Hellerud 1945. Utsyn mot Grefsen. Henrik Dedichen©.

Bilde: Fra oppsettet av langbølgestasjonen Sender "L" som Lapplandsender i Rovaniemi, Finland 1942-1944. Vi ser antennevognen med teleskopmasten til høyre, og så følger mot venstre sluttsteget, kjølevogn, modulatorvogn, vognen med styresteget, buffersteg og kontroll. Vognene med likeretter, studio og reserveaggregat var de siste tre. *Röster i Radio*, nr.31, 29.juli 1945: "Skiss utvisande de olika bilarnas funktion i den transportabla sändaren."

Bilde: Fra Tveten gård med den mobile tyske radiostasjonen Sender "L" juli 1945. Mercedes-lastebilene står på rekke og rad.

Vi ser iflg. Röster i Radio 6 av 8 biler, og da er det nok teleskopmasten på antennevognen vi ser til høyre, og så følger mot venstre vognen for sluttsteget, kjølevogn, modulatorvogn, vogn med styresteget, buffersteg og kontroll, og så likerettervognen. Er det jorder med villabebyggelsen på Hellerud, Godlia og Nordre Skøyen vi ser i bakgrunnen? *Röster i Radio*, nr.31, 29.juli

1945: "Den transportabla sändaren uppställd för sändning. Den sjätte bilen är antennvagnen på bilden längst t.h."

Bilde: Flyfoto fra Godlia, Hellerud og Tveten, 1947. Vi ser Tveten gård like til v. for midten. Dyrket jorde følger mot h., og så radiotomten, hvor vi ser restene av den tyske radiostasjonen. Det var helt umulig å tilbakeføre området til jordbruksland! (Hellerud Historielag.)

Bilde tatt av Peter Scheffer Dahl 1949 i nærheten av Nordre Skøyen hovedgård eller Peter Aas' vei, eller muligens fra fly. 4 år før ville vi ha sett senderanlegget på jordet i midten av bildet. I 1948 slukte Oslo Aker kommune. Vi ser Tveten gård til v. i bakgrunnen og Nordre Hellerud, Lilleaker-Østensjøbanen og Hellerud stasjon (Tvetenveien ligger i dalen under), og en del av villastrøket med Låveveien og Dalbakkveien. Damfaret og Stordamveien er i høyre billedkant.(digitaltmuseum.no)

Bilde: Oslo vokser. Flyfoto fra Hellerud og Tveten, august 1960. Tveten gård, Tvetenveien 101. Fra 1965 bygges det nye Tveita. Vi ser drengestua på Tveten gård helt til venstre. Midt i bildet ligger Bryn skole. På jordet i forkant vises fremdeles restene av den tyske radiostasjonen, med mye betong i bardunfester for antennemaster, husvegger og tilfluktsrom. Bjørn H.Syversen spør om de synlige stiene og tråkkene kanskje kommer fra hester ved Iversliens rideskole? Foto: Kruse/ Fjellanger-Widerøe/Byantikvaren i Oslo.

Bilde: De tre store Tveita-blokkene i Nåkkves vei, hver ca.40 meter høye, Tveita skole, Hellerud videregående skole og en fotballbane ligger nå der hvor den tyske radiostasjonen en gang var. De tre 60 meter høye antennemastene sto nær sørenden av den nærmeste blokken. Foto: Bjørn H.Syversen©2004.

2.Dagbok for Sender "L" (Lappland)¹¹

28. oktober 1940: Fabrikkttest hos Reichspostzentralamt(RPZ).

Januar 1941: Målinger på Deutsches Reichspost(DRP) sitt område i Teltow i nærheten av Berlin; antennetester med trekantplateantenne("Dreieckflächenantenne")16. januar.

Februar 1941: Reise fra Berlin via Magdeburg, Düsseldorf, Tilburg, Steenbergen til den nederlandske øya Schouwen i elvemunningen Rhein-Schelde for å bli brukt som radiofyr: "Schwerst-Funkfeuer Fritz."

Oktober 1942: Reise til Potsdam for opplasting på tog. Frakt gjennom Danmark og Sverige til Tornio i Lappland.

Desember 1942: Oppsett av senderen 10 km sørøst for Rovaniemi på veien til Ranua og installasjon av studior i en brakke i Korvanniemi, ca. 3 km sør for sentrum av Rovaniemi. Anlegget sto under kommando av Wehrmacht-Nachrichtenoffizier i "Oberkommando der Finnischen Wehrmacht" stasjonert i Helsinki.

15. desember 1942: Start av testsendinger.

24. desember 1942: Kl. 19:30 offisiell start av "Soldatensender Lappland"; drevet av propagandaenheten PK 680. Sendinger fra eksternt kringkastingskjøretøy. Antenne spent mellom to tremaster. Strømforsyning fra en dieselmotor. Tre dagers sendinger, slukking 31. desember 1942.

10. januar 1943: Brakke ødelagt av brann. Kl. 17:00 sendinger fra et midlertidig studio i et gårdsrom.

Februar/mars 1943: "Lappland-Kurier" utgitt av PK 680 nevner disse sendetidene: 12:30 til 15:30 og 20:00 (søndager også 19:00) til 23:00 (lørdager også 24:00) på 297 kHz.

Ca. Mai 1943: Tilknytning til Rovaniemi kraftverk. Men ustabil strømlevering, og diesellaggregatet faller ofte ut. Flytting til Kemi vurder, men ikke realisert.(*Her var på samme tid Sender "N" lokalisert, se under, forf.*)

Slutten av mai 1943: Sendetidene på 297 kHz nå 06:00 (søndager 07:00) til 08:00; 12.30 til 15.30 og 20.00 (søndager 19.00) til 23.00 (lørdager 24.00).

Begynnelsen av september 1943: I henhold til sendeplan sender "Soldatensender Lappland" 06:30 til 08:00 (søndager 07:00 til 09:00); 12:30 til 15:30 og 18:30 (søndager 18:00) til 23:30 (lørdager 24:00) på 297 kHz.

Ca. 1944: Ofte musikk til 04:00 som radiofyr for Luftwaffe.

20. februar 1944: Forbindelse med det tyske kringkastingsnettverket via kabel via Königsberg-Insterburg-Tilsit-Schaulen-Riga-Pernau-Reval-Rohuneeme-Porkkala-Helsinki. Også forbindelse til det finske kringkastingsnettverket.

23. februar 1944: "Lappland-Kurier" rapporterer kutt i sendetider de siste ukene på grunn av tekniske problemer. Nå sendes 06:00 til 08:00, 12:00 til 15:30 og 21:00 til 01:00 på 297 kHz.

Slutten av april 1944: Ny sendeplan: 06:30 til 08:00 (søndager 07:00 til 09:00), 13:00 (søndager 13:30) til 14:30 og 20:00 (søndager 19:00) til 23:00 på 297 kHz.

Begynnelsen av juli 1944: Sendinger 06:00 til 08:00 (søndager 07:00 til 09:00), 12:00 til 15:30 og 18:00 til 24:00 på 297 kHz.

Ca. September 1944: Start på sending av finskspråklige nyheter.

Senest i midten av oktober 1944: Forflytning til Tromsø og Narvik, deretter med skip til Mosjøen. Reise til Drontheim(Trondheim) i mye snø. Fra Drontheim med tog til Oslo.

Januar 1945: Satt opp i Hellerud(*like ved Tveten gård, forf.*) på en høyde, ca.5 km fra Oslo sentrum.

Ca. begynnelsen av februar 1945: Overføring av DES(Deutscher Europasender)sin svenskspråklige sending på 297 kHz. Antenne: sannsynligvis "Dreieckflächenantenne" montert på 3 stål- eller tremaster. Studiopersonalet var blitt overført til Sør-Norge på grunn av sendepause.

23.april 1945: "Dagens Nyheter" forteller om en sending på 1010 meter(297 kHz) som annonserte "Hallo Norden"*(slik som den originale "Königsbergradion", forf.)*og inneholdt en konsert, nyheter på svensk kl.2215, så vel som dansemusikk. Peilinger av stasjonen tydet på at den befant seg i Sør-Norge.

8. mai 1945: Tyskland kapitulerer i Norge og senderen overtas av Milorg(?) og senere britiske styrker. Senderen forbile i Oslo.

Sender "L": Militært stasjonspersonale:

Petersen, Karl, technischer Telegrapheninspektor, Sonderführer(Z)¹² Leiter Sender "L",

Beyer, Herbert Sonderführer(Z), stellvertretende Leiter Sender "L",

Dorn, Feldwebel, Maschinen-und Schirrmeister, Sender "L",

Kahl, Sonderführer Sender "L"(August 1942),

Reimer, Sonderführer Sender "L"(August 1942).

Også "Sender N"(Nordpol) har hatt en gjesteopptreden i Oslo etter at den først ble brukt i forskjellige typer radiosendinger, først som radiofyr for Luftwaffe i Ålesund 1941. Fra 1941-1944 gjorde stasjonen tjeneste i Kemi, Finland, som radiofyr for Luftwaffe, og trolig også som kringkaster. Derfra bar det til Nautsi(oest for Enaresjøen/Pasvikelva), som den gangen hørte til Finland.(Fra 1945 i Sovjetunionen.) Her igjen radiofyr for Luftwaffe. Tilbaketrekning over Kaamanen, Karasjok, Lakselv og så fulgte man rv 50 til Tromsø. En annen kilde antyder kringkasting i Kirkenes som **Eismeersender**¹³.

12.november 1944 i Oslo! Kanskje denne har vært tenkt inn i operativ tjeneste i Sør-Norge?

Januar 1945 videretransport til Bamberg, Tyskland via Danmark. Denne stasjonen havnet til slutt hos US Army i Rosenheim.

Soldatsändare.

Tyskarna synes i högre grad än de andra krigförande stormakterna lägga an på att ge trupperna radiounderhållning genom speciella "soldatsändare". Wehrmachtsender Nord och Lili Marleen är ju gamla och välkända, men av dessa har ju den förstnämnda tyvärr, och det är väl frågan om inte detsamma är fallet även med Lili Marleen, åtminstone har undertecknad inte hört den sedan i september förra året. På allra senaste tiden har dock nya soldatsändare upppebarat sig på kortvågen.

Strax före nyår började en station, som kallade sig *Soldatensender Lappland*, göra sin röst hörd både på kort- och långvågen. Långvägsändaren, som uppges sända på 1010 m, hörs mycket bra här i Norrbotten, medan den däremot hörs dåligt i Stockholm. På kortvågen sänder den över 25,4 och 45,5 m. Dessa sändare har ej hittills varit hörbara här uppe, men i Stockholm lär de höras bra. Det program, som den bjuter de tyska soldaterna i Norge och Finland på, är relativt lättmält och består av jazz på grammofon men även mycket annan musik, såsom uvertyrer, operettspurrier etc., laddade enaktare, återutsändningar från Deutschlandsender i Berlin samt — naturligtvis — der Wehrmachtbericht. Sändarens hemvist anges ej, men man kan antaga, att den ligger i Nordnorge, i Tromsø, Bodø, Vadsø eller någon annan nordnorsk radiostad.

Bilde: Röster i Radio vinteren 1943 om Lapplandsender. Kortbölgesändinger herfra med tittelen «Frohe Musik nach Mitternacht auf kurzer Welle» er dokumentert i februar 1944.¹⁴

3. Röster i Radio 21/1943?.

"Strax före nyår började en station, som kallade sig *Soldatensender Lappland*, göra sin röst hörd både på kort- och långvågen. Långvägsändaren, som uppges sända på 1010 m, hörs mycket bra här i Norrbotten, medan den däremot hörs dåligt i Stockholm. På kortvågen sänder den över 25,4 och 45,5 m. Dessa sändare har ej hittills varit hörbara här uppe, men i Stockholm lär de höras bra..." RiR sin korrespondent går vidare til å fortelle om stasjonens programtilbud, hvor "återutsändningar av Deutschlandsender i Berlin samt-naturligvis-Wehrmachtbericht" er med. Han avslutter sin rapport med å spørre hvor sendingene kommer fra: "...man kan antaga att den ligger i Nordnorge, i Tromsø, Bodø, Vadsø eller någon annan nordnorsk radiostad."

4. "MV-DXingens historia: andra världskrigets slut", av JER/Jan Erik Räf¹⁵, Arctic Radio Club, Sverige(2002/2006):

"Här talar Königsbergsradion."

„... vad som hänt med de svenska sändningarna som tidigare dagligen sändts ifrån Königsberg i Ostpreussen, dvs. från den stad som idag heter Kaliningrad. Sedan ryssarna intagit staden, dök en ersättare till denna station plötsligt upp igen mot slutet av april, när allt egentligen föreföll hopplöst slut. Men nu hördes stationen från Norge och på långvåg 1010 meter. Där hade man i krigets sista skälvande minuter satt upp en station någonstans i södra Norge. Dit hade man kostat på sig att flytta den personal som tidigare tjänstgjort vid den svenska redaktionen i Königsberg. Jag hörde den själv några gånger omkring den 25 april, sedan en tidning 23 april uppgivit att stationen varit i luften några dagar.

Ett nummer av Röster i Radio i juli 1945 hade en artikel som gav förklaringen till hur "Königsbergsradion" kunde återuppstå i Norge. Det handlade om en 20 kilowatts mobil radiostation placerad på en höjd utanför Oslo, i åtta täckta lastbilar och med en teleskopantenn av 46 meters höjd. Stationen, som bara kunde använda långvågen mellan 600 och 2000 meter, kunde monteras upp och vara i sändning efter 2 1/2 timmar. Den hade tidigare varit placerad i Rovaniemi som "Soldatensender Lappland"! Den tyske officer som visade stationen för RiR-skribenten berättade att den hade byggts redan 1937 – Goebbels var ju Hitlers informationsgeni och förberedde redan då propagandainsatser inför kommande tysk expansion. Det uppgavs att tyskarna hade haft sex liknande stora sändare samt tolv lättare mobila sändare avsedda för mellanvåg. De skulle också ha haft 100 kW-sändare monterade i järnvägvagnar."

En annen ARcer, UQ/Ullmar Quick forteller om sitt möte med "Königsbergradion"¹⁶:

"Pappa skaffade 1944 en ny radio, en 4 rörs AGA-BALTIC med LV/MV/KV och det innebar att jag fick upp ögonen på allvar för radions möjligheter, ungefär som barn idag upptäcker Internet. Jag var 10 år då jag började

ratta runt på mellanvåg och kortvåg, men bristen på språkkunskaper var givetvis ett hinder. En oerhörd hjälp innebar Röster i Radio med sin kortvågsspalt och Arne Skoogs regelbundet återkommande våglängdstabeller för både långvåg/mellanvåg och kortvåg.

Jag har två starka minnen från mellanvågen den tiden: ”Königsbergsradion” som sände på svenska och där jag vid juletid 1944 hörde ett program om misteln och dess symboliska funktion. Det var Katowice-sändaren på 868 kHz som användes, och den hördes utmärkt...

För norska DX-are kanske det kan vara av intresse, att jag också kunde höra den svaga sändaren på långvåg, som beskrivs i Svenn Martinsens utmärkta artikel ”When the Königsbergradio came to the farm”(2003, *forf.*)... Jag var inte precis intresserad av sändarens budskap, men att den hördes i Kristinehamn i Värmland var ett faktum.”

5. Dagens Nyheter 23. april 1945: Ny ”Königsberg” i Sør-Norge.

«Tyskarne har återupptagit de svenska språkiga utsändningarna i radio, huvudsakligen med samma personal som skötte Königsbergprogrammen.

På Radiotjänst – det var för resten direktör Yngve Hugo själv som upptäckte den nya sänderen – har man pejlat stasjonen till 265 grader i bärning vest från Stockholm, dvs. rakt västerut varför torde innehära at den ligger i södra Norge, kanske Kristiansand.”...

En kvinnlig hallåman, vars röst identifierades som en av Königsbergs-stämmorna,(*Ingried Schlack, se nedenför, forf.*) annonserade en stor koncert. Kl. 22.15 sändes nyheter på svenska. Hela programmet gick i gammal Königsbergsstil, med två manliga uppläsare vilka kändes igen från Königsbergssändningarna. Nyhetssändningen anknöt till Goebbels lördagstal och sysslade med Berlin som frontstad och kampmål för de röda arméerna. Sändningen präglades av antirysk propaganda...Nyheterna avbröts mitt i en mening, och programmet fortsatte senare med dansmusik, utan att stationen annonserades.”

Röster i Radio, nr.31, 29.juli 1945: ”Interiör av den transportabla sändaren. Man ser korridoren rätt igenom bilarna.”

6. Fra Röster i Radio(Redaktör Manne Ginsburg) nr.31, 29. juli 1945: Propagandasändare avslöjas.

När Konigsbergssändaren kom inom farozonen upphörde tyskarnas propagandasändningar på svenska för att efter någon tid åter dyka upp på omkring 1.000 meters våglängd. Stationen befanns ligga någonstans i Norge. Något mer visste man icke.

Vid kapitulationen avslöjades hemligheten. Den nya sändaren var en transportabel station. För tillfallet är den placerad på en höjd invid Oslo under norska hemmastyrkors bevakning. Jag hade fått tillstånd att beskada fenomenet och släpptes in genom taggråden medan en kulsprutepistol följe mig med sitt svarta öga. Vad jag såg var rader med stora, täckta lastbilar. Det var den hemliga propagandasändaren. Denna som har en effekt på 20 kw, är monterad i sex 9-tons lastbilar. Dessutom finns en särskild bil på 13 ton, innehållande reservaggregat, och sex hjälpbilar, innehållande verkstadsutrustning, tross m.m. På själva "stationsbilarna" är allt -instrument, rör m. m. färdigmonterat för omedelbar användning -allehanda gummitackningar och fjädringsanordningar sörjer för att även de ömtaligaste delar tål skakningar och stötar. När stationen skall användas, kör bilarna upp sida vid sida, dörrarna till förarhytterna slås upp åt båda sidor, landgangar falls ut mellan bilarna, dragspelsväggar dras ut till förbindelseganger och cirka 2½ timme efter ankomsten till en plats kan stationen träda i funktion. Den kan sända på alla våglängder mellan 600 och 2000 meter och våglängdsbyte tar en tid av 2½ minut.

Denna transportabla station hade i två år varit stationerad i Rovaniemi, där den fungerat under namnet "Soldatensender Lappland". Dessförinnan hade den i två år varit placerad på en ö vid holländska kusten.

Stationen är i alla avseenden självförsörjande. Den har en generator med en kapacitet av 162 kwamp och en diesel-motor på 200 hkr. På en av hjälpbilarna finns en teleskopmast på 46 meter. En särskild studiovagn innehåller studio med in- och uppspelningsapparatur och all erforderlig utrustning. Allt är i möjligaste mån automatiserat för att kunna skotas av icke fackfolk.

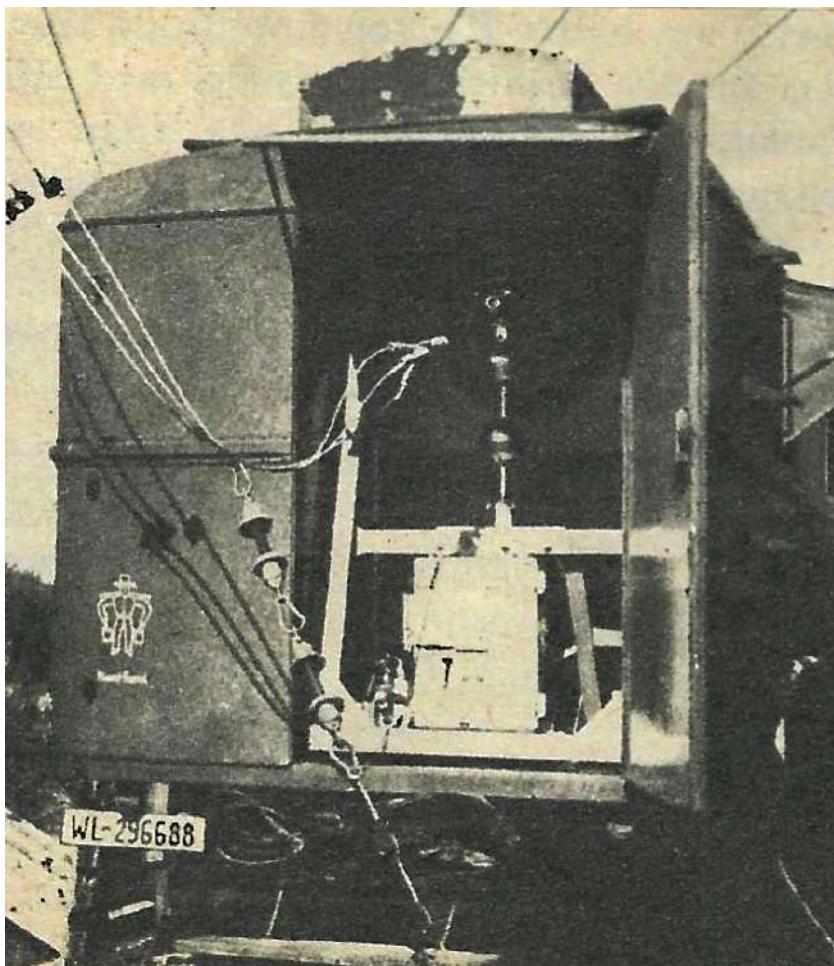
Denna transportabla sändare hade byggts 1937 och kostat 2½ miljon riksmark. Tyskarna har enligt uppgift haft 6 liknande sandare samt 12 lättare transportabla sandare avsedda uteslutande för mellanvåg. Dessutom lär de ha byggt transportabla 100 kw-sändare, inmonterade i järnvägvagnar.

Jag frågade den tyske löjtnant, som tjänstgjorde som ciceron, varför tyskarna byggt sådana sändare redan 1937.
-För utsändningar från partidagar och andra markliga tilldragelser ute i landet, svarade han.
-Men det var väl inte behövligt med ert väl utbyggda sändarnät? Var det inte snarare en forsvarsåtgärd för den händelse ni skulle bli anfallna?
Herr löjtnanten log. M. G.(Manne Ginsburg.)

Kommentar: Ingen tidsvitner kan huske å ha sett den mobile senderen. Var den kamuflert, eller lagret ute av synet för sivilbefolkningen? 13 bilar er i allefall sett av Röster i Radio, og parkert side om side i formasjon. Ginsburgs bilder viser "trekkspilloverganger" (slik som på jernbanevogner), og en lang gang gjennom kjøretøyene og teleskopantennen. Og hele formasjonen var dekket av et tak.

Röster i Radio, nr.31, 29.juli 1945: "Gångar av presenning förenade bilarna med en sammanhangande korridor".

Röster i Radio, nr.31, 29.juli 1945: "Antennvagnen med antennuttaget".

7. Fra "Hitler's Airwaves. The inside book of Nazi Radio Broadcasting and Propaganda Swing."¹⁷

I kapittel 8: "The Battle Stations" og Radio Arnhem¹⁸ er det antydet på s.224 at "flere mobilsendere ble etablert ... i samarbeid med enheter fra Wehrmachts propagandaavdeling(OKW/WPr) og "SS-Standarte Kurt Eggers", som hadde en egen kringkastingsseksjon..." Det pekes også i boken på en vedvarende strid mellom Goebbels' "ProMi" og v.Ribbentrops Auswärtige Amt(Utenriksdepartementet), f.eks. s.178:- The Goebbel-Ribbentrop rivalry.

8. Comeback i Norge¹⁹.

Som vi alt har sett i Sender "L" sin krigsdagbok forlot Sender "L" Rovaniemi sent i 1944, og via Narvik ble den sendt gjennom Norge med skip, via landeveien("bak snøplog gjennom nedsnødde fjellpass"), og så på tog til Oslo. I januar 1945 ble "L" "satt opp i Hellerud på en høyde". Ca. fra begynnelsen av februar 1945 noteres releseiling av "Schweden-Programm" fra DES/Deutscher Europasender på 297 kHz²⁰.

"Königsbergradion" sine svenske sendinger som da var lokalisert i Danzig/Gdansk²¹, opphørte 25. eller 26. januar 1945 på grunn av et direkte treff på senderanlegget av sovjetisk artilleriild²².

En turbulent evakuering fra byen fulgte et par dager senere, og etter en mislykket gjenstart fra Reichsender sitt hovedstudio i Masurenallee i Berlin, ble Sender Hamburg(*Norden-Osterloog, samme sted som "Lord Haw-Haw"* sendte fra, etter krigen NWDR og BBC, forf.)vurdert som ny base. Kortbølge var også i bildet. Men dette lyktes ikke²³. De gjenværende redaksjonsmedlemmene mente at nå hadde "Königsbergradion" hatt sin siste sending.

Likevel, 28. mars, eller kanskje i begynnelsen av april 1945 kom de gjenværende medlemmer av "Königsbergradion" sin redaksjon til Oslo. Det var Gösta Martin, Ingrid Schlack samt Knut Stenborg og Vilhelm Dahlquist. De to siste hadde alt vært i kontakt med tyske myndigheter i Oslo i den hensikt å slutte seg til redaksjonen.

De fire fikk selskap av en svensk SS-offiser, Gösta Borg, som alt mange ganger hadde blitt hørt på "Königsbergradion", siden han hadde vært krigskorrespondent på østfronten, og dekket det jødiske opprøret i Warszawa-Ghettoen 1944.

Med disse 5 var det at "Königsbergradion" gikk inn i sin aller siste fase på langbølgens 297 kHz, 1010 meter 15. april 1945²⁴. Svenska Dagbladet hadde alt fortalt 8. april med ukjent kilde at stasjonen skulle komme tilbake.

"Röster i Radio" forteller i nr. 18/1945 at de hørte stasjonen "...vid niotiden på söndagskvällen den 22 ds... här i Stockholm...i den gamla välkända königsbergsstilen." Samtidig ble sendingene oppdaget av det svenske utenriksdepartementets Radiobyrå. Dagen etter rapporterte Dagens Nyheter(DN) at stasjonen var på luften igjen, kanskje fra Kristiansand, sa sjefen for Radiotjänst, Yngve Hugo til avisens Hugo hadde selv lyttet!

Hvordan var de siste programmene til 2.utgaven av den merkelige radiostasjonen i Groruddalen i daværende Aker kommune i de siste ukene av 2.verdenskrig? Vi blir i DN 23. april 1945:

Bilde: "Dagens Nyheter 23.april 1945: "Radiotjänst" sin direktør Yngve Hugo har oppdaget den "nye" Königsberg.

I protokollen fra Säpo sin etterforskning i Sverige etter krigen,²⁵ beskrives at Gösta Borg "så gott som dagligen" holdt foredrag på luften som advarte mot «*den röda faran*» og at man nå risikerer "ett tredje verdenskrig".

Den 24. april rapporterte den svenske avisen Aftontidningen at allierte nyhetsmeldinger nå ble lest på "Königsbergradion" uten kommentarer bortsett fra at foredragsholderen la til «*han icke hade något tyskt ställningstagande till dessa uppgifter*».

Den 27. april 1945, kl. 22.15, bemerket Radiobyråen i UD²⁶ denne uttalelsen fra stasjonen:

"Vad vår månadslånga tystnad beträffar behöver vi väl knappast spilla så många ord härpå, ty det skulle vara barnsligt av oss att fördölja, att det var militära skäl som tvang oss att inhibera sändningarna. Vi skall icke här i detalj skildra ett militärt händelseförlöpp. Det får vara nog med att fastställa, att vi stodo samlade på vår post in i det sista, varmed menas, att vi ej övergav vår dåvarande sändare förrän den blev plötsligt obrukbar. Att vi icke förberedde våra lyssnare på avbrottet berodde således på skäl som lågo utanför varje kontroll från vår sida. Att vår färd från östra Tyskland till relativt lugnare nejder blev en smula spänande ha vi ej någon anledning att hemlighålla."

Den 29. april 1945, kl. 20.00, noterer Radiobyråen²⁷ at stasjonen avviste ryktene om at Hitler var døende og at Himmler prøvde å forhandle frem en separat fred med de allierte. Det hadde ikke vært noe tysk opprør i Bayern, men taleren måtte innromme at Mussolini var blitt henrettet.

Selv om nyheten om Hitlers død 30.april også ble sendt over ”Königsbergradion” på Hellerud 1. mai, fortsatte sendingene med advarsler mot kommunistisk ekspansjon. Man mente at Sovjetunionen hadde som hensikt å okkupere Nord-Norge og Sverige, opprette Sovjetrepublikken ”Lappland” i Nord-Sverige og kreve flåtebaser lenger sør i Sverige.

I de neste to dagene²⁸, ble den svenske regjeringen hyllet:

”Nog får man säga, att den svenska regeringen gjort det bra, när den kunnat lotsa det svenska statsskeppet oskadat genom de hundratals bränningar, det haft att passera. Ingen önskar högre än vi, att den skall ha like stor lycka i framtiden.”

Men selv om det kvinnelige redaksjonsmedlemmet skal ha trodd at Tyskland skulle vinne frem til én time før kapitulasjonen, gjorde personalet nå sitt ytterste for å rømme fra jordet på Tveten gård.

Den 7. mai 1945 kl. 2000 begynte avskjedssendingen. Først ble det referert til en tale av Grossadmiral Karl Dönitz’(Hitlers etterfølger) utenriksminister Schwerin von Krosigk, og deretter ble sendt den ”*förfarliga*” nyheten ”*som vi alla väntat på*”, om at Tyskland hadde kapitulert betingelsesløst. Taleren trodde ikke at Tyskland ville gå under, men han uttalte at krigen var vunnet av statene »*som förfågade över obegränsat tillgång på människomaterial och de råvaror, utan vilka intet krig kan föras.*”

De siste ordene på 297 kHz lød slik:

”Nu lägger vår radio ned sin röst, ty vi anse det meningslöst att fortsätta våra utsändningar. Vi tackar våra lyssnare för den vänskap och den uppmärksamhet, de skänkt oss, och varpå vi fatt så många bevis. På återseende, kära lyssnare. Vi säger med avsikt inte ”farväl”, ty vi tror, att vi förr eller senare på det ena eller andra sättet kommer att återknyta våra förbindelser genom etern. Men låt oss nu i detta allvarliga ögonblick hylla alla dem, som under dessa hårda år stupat i kampen för sitt land. Det må vara för Tyskland, England eller Amerika eller någon av de andra nationer, som av ett hårt öde dragits in i detta olyckliga krig. I djup vördnad böja vi våra huvuden.”

Så sendte stasjonen sorgemusikk til det ble stille.

Og kringkastingspersonalet? Vel, koffertene var alt pakket, og mens musikken tonet ut tok man samme kveld 7. mai 1945 i all hast trikken til Oslo Ø, løste billetter, og forsøkte å blande seg med mengden. De gikk så på nattoget til Stockholm med avgang kl. 2215, nervøse for ikke å nå grensen før den tyske kapitulasjonen også i Norge var et faktum.

Dagen etter overga også de tyske styrkene i Norge seg.

Redaksjonsmedlemmene ble senere alle avhørt av Säpo, men slapp ytterligere konsekvenser av sin tjeneste for Hitler²⁹.

9. Robert Muhrman, tidligere Televerket(1950-1988) forteller følgende:

Høsten 1945 ankom de tidligere Königsbergradio-lastebilene og utstyret Vigra kringkaster og ble der i overingeniør Petter Blindheims dyktige hender inntil den nye LKA var ferdigbygget i 1948. Og 20 kW effekt sammenliknet med den gjenværende Western Electric 1kW kunne virkelig merkes. (Den nyere amerikanske 100 kW senderen ble bombet 15. april 1940.) Nå ble det sendt mer fredelige programmer fra stasjonen med alle bilene!

Muhrman fortsetter: »Den første bilen, en syvseters Mercedes, ble bygget om til en lastebil og ble brukt i mange år av Televerket. Den tidligere tyske stasjonen ble kjørt til Fredrikstad Kringkaster(*se pkt. 12 under, forf.*) Dette var imidlertid ikke et godt oppbevaringssted, og tilstanden forkom ganske fort.

Da det som hadde vært en tysk propagandasender ble solgt i 1971, ble dieselaggregatet (en bil) beholdt, sammen med noen andre deler.»

10. Sender ”L” som vikar for LKA på Vigra.³⁰

Ålesund, Vigra: 623230N/060324E. Kallesignal LKA. ....

”1945-1948: 20 kW tysk mobil feltstasjon, som kom fra Finland, beslaglagt av norske styrker etter krigen. Hvis Montreux-planen hadde blitt aktivert, ville Vigra ha brukt 708 kHz. Imidlertid ble stasjonen iflg. Røster i Radio 43/1945 logget i Sverige på 629 kHz³¹ i oktober 1945. NB: Langbølge 282 kHz er også rapportert hørt i 1945 og nevnes igjen i liste fra mars 1946. 1947: 629 kHz 20 kW. (Iht Københavnpalanen skulle 629 ikke tre i kraft før 15/3-50 kl.0200!)”

”...Etter krigen ble reservesenderen på 1 kW erstattet av en 20 kW mobil kringkastingsstasjon overtatt av tyskerne. Byttet, opprinnelig fra Finland, besto av flere mobile enheter som var knyttet sammen og det ble bygget et tak over

dem. Dette senderanlegget startet sendinger på Vigra som LKA fra 25. oktober 1945, synkronisert med Bergen I på LW 282 kHz. Fra 1947 på 629 kHz."

Kommentar: Forf. vil legge til at bølgelengdetabellen til Røster i Radio for 10. mars 1946 har LKA Vigra på 629 kHz, synkronisert med LKT Trondheim-Tyholt. LKB Bergen er den eneste stasjonen som er oppført på 282 kHz.

Bilde: Det er viktig å understreke at i allefall (deler av)den ex-tyske feltsenderen er dokumentert som "stand-in" på Vigra 25. oktober 1945-12.april 1948. Skjermdump fra Dokumentarfilmen *Vigrasenderen*, Produsert av Aalesund Smalfilmklubb 2012³². Her nevnes 5 biler!

11. Sender "L": Innsats på Østlandet?

- 961 kHz, 312 meter. Oslo? Program: NRK Riksprogrammet.

9.mai skriver "Vårt Land": Oslo sender på 312 meter mellombølge. Oslos langbølge har vært taus i hele formiddag. Grunnen er at man foretar en utskifting og omlegging... man kan overalt i Oslo og omegn høre Oslo på mellombølge 312 meter, og ellers får man benytte seg av lokalstasjonene.."

At 961 kHz har vært brukt som "stand-in" for langbølgen for LKO Lambertseter fra mai 1946 har vært ukjent. Men vi kan anta at disse mellombølggesendingene kom fra Lambertseter eller Tryvann. Quigstad, og Halvorsen(under) antyder også dette, men Quigstad nevner at ombyggingen av LKO først var ferdigstilt 2.desember 1948? Om (deler av?) Sender "L" var involvert her kan dette se ut til å være delvis i kontrast til pkt.10 over. Ble stasjonen på en eller annen måte delt opp?

- 1115 kHz, 269 meter, og 1484 kHz, 202 meter. Korttidssender for Sarpsborg 1966. Kom signalet fra Fredrikstad-Øra og "Sender "L" som stod laget der?"

Denne stasjonen ble i allefall satt opp ifb med "Tvekampen" mellom Sarpsborg og Arboga på NRK Fjernsynet og SVT 14.mai 1966. Sarpsborgs byjubileum ble også avholdt på samme tid. Mellombølggesendingene bestod av fjernsynslyden fra NRK og Knut Bjørnsen sine kommentarer "på toppen" av dette. Folk oppfordres til å skru av TV-lyden og høre radiolyden på 1115 istedetfor! ("Sarpsborg Arbeiderblad" torsdag 12.mai 1966)

12. Fra "NRKs tekniske tjeneste og beredskapstjenesten", av Øystein Halvorsen³³

Her blir det som var Sender "L" behandlet under temaet reservesendere etter krigen. Det er ikke nevnt noen opptræden på LKA Vigra, eller LKB Bergen. "L" er blitt vurdert som reserve på LKO. Hele stasjonen ble først lagret i en garasje på Nordseter, Lillehammer:

"Den virkelig STORE saken i spørsmålet om reservesendere, trenger litt spesiell omtale. I 1945 etterlot tyskerne en 20 kW kringkastingsstasjon i Norge. Den sto i en garasje på Nordseter ved Lillehammer. Det ble diskutert hvem som skulle stå som eier-Telegrafverket «tok vare på» stasjonen, og disponerte den som om det eide den.

Sakens dokumenter viser bl.a. at 3 av de 9 spesialvogner som hørte til stasjonen ble solgt på det sivile marked så sent som i 1949 (en verkstedvogn og en transportabel mast).

De 6 vognene som ble inspisert på Nordseter i oktober 1950 var en likerettervogn, en kontrollvogn, en modulatorvogn, en sluttrinnsvogn og en antennevogn.

En aggregatvogn ble funnet på Raufoss, med ganske omfattende skader. Det var reale dimensjoner- dieselaggregatvognen alene veide ca.15 tonn, de øvrige fra 7 til 9 tonn, og hadde en høyde på drøye 3 meter!

En kan jo undres på mobiliteten....på datidens norske veier....vinterstid....

Det ble mye om og men og fram og tilbake, når det gjaldt eier-, bruks- og ansvarsforhold.

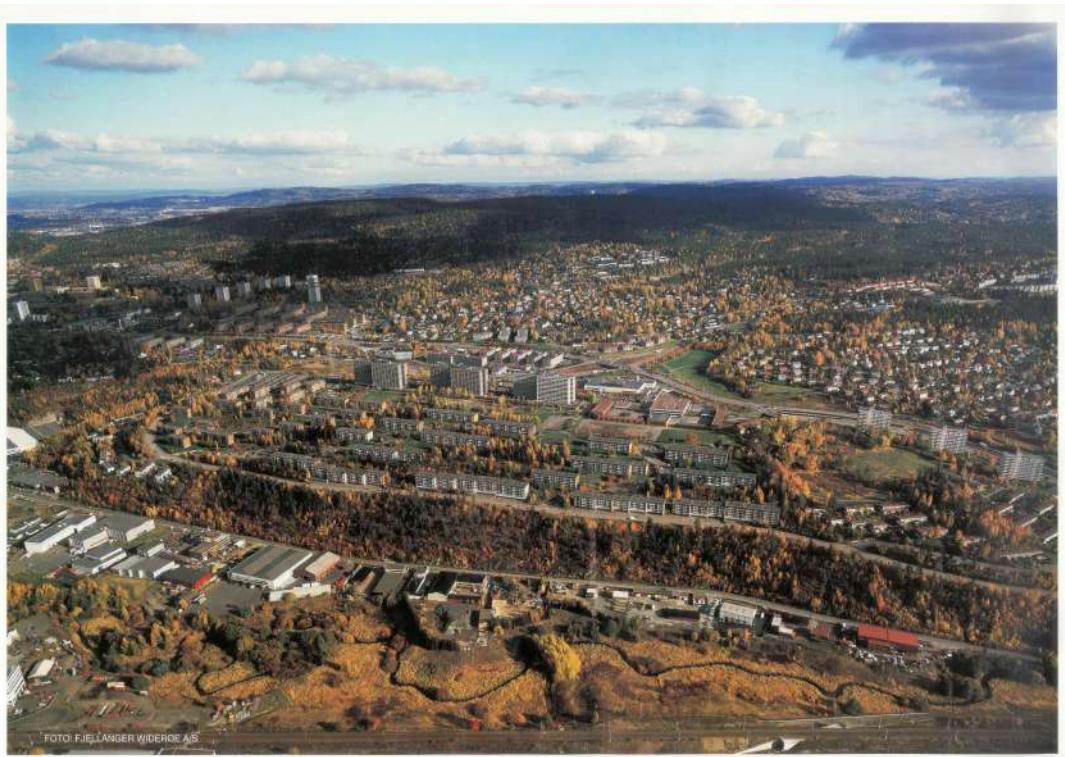
I juli 1954 skar Forsvarsstaben igjennom, og foreslo at «stasjonen overtas komplett og vederlagsfritt av Norsk Riksringkasting så snart som mulig og blir Norsk Riksringkastings eiendom.”

Det ble gitt bestemte retningslinjer for bruk, lagring og vedlikehold mv.

Flere forskjellige forslag til plassering og bruk ble lansert - alternative lagringsmåter, og muligheter, brukbarhet og nytte av stasjonen under forskjellige forhold, transport og fremkommelighet under ulike årstider, antennespørsmål osv. osv. Flytting av hele anlegget til Andøya³⁴, som en forberedelse av arbeidet med å bedre lytteforholdene i Nord-Norge, var blant ideene som ble lansert.

Det skulle gå både vinter og vår før senderen ble flyttet - den havnet til slutt i Fredrikstad.

Nytteverdien som reserve for Kløfta og Lambertseter ble diskutert, inkludert bygging og plassering av nødvendige antennesystemer med tilhørende omfattende jordnett. Sluttstreken for hele anlegget som hadde kostet 2,5 mill RM i 1937 - ble satt tidlig på 1960-tallet, da det ble besluttet kondemnert.”

Bilde: Flyfoto av Tveita. Senderanlegget til Sender "L" og Königsbergradioen sto omtrent ved den Tveita-blokken vi ser til høyre og fremover mot skrenten. Selve Tveten gård finnes inne mellom trærne i parken til høyre i bildet.(Fjellanger-Widerøe).

Siste rest av Norges krigsbytte etter de tyske okkupanter skiftet eier da Fredrikstad kringkaster i mars solgte seks av sju store Mercedes dieselvegner til Hitlers «Rundfunk-sender Nordland» (over) til firmaet Fish and Ships Gear A/S. De særdeles solide vognene med 100 hestekrefters motorer utgjorde en komplett feltradiostasjon som først var i bruk i Finland, siden på Vigra og så i Fredrikstad, hvor den etter freden gjorde nytte som reservestasjon en tid. Når kringkastingen beholdt den sjuende bilen, var det fordi den inneholdt et stort aggregat som kunne være godt å ha. Bilene hadde stått i over 25 år da den nye eier startet dem opp etter å ha satt inn nye 12 volts batterier.

Norway's final spoils of war after the German occupants changed hands when Fredrikstad Radio Station sold six of seven large Mercedes diesel cars from Hitler's «Rundfunk-sender Nordland» (above) to Fish and Ships Gear A/S. The solid cars with 100 h.p. motors composed a complete field-radio station, which was first used in Finland, later at Vigra and finally in Fredrikstad, where it, after the war, has served as a reserve station. The Radio Station kept the 7th car because it contained a large aggregate which could come in handy. The cars had been unused for 25 years when the new owner started them up after installing new 12 volt batteries.

Bilde: Sender "L" 1971: "Norges siste krigsbytte etter at de tyske okkupantene skiftet eier da Fredrikstad Kringkaster solgte seks av syv store Mercedes-dieselbiler fra Hitlers Rundfunksender Nordland til Fish and Ships Gear A/S. De solide bilene med 100 h.p. motorer utgjorde en komplett feltradiostasjon, som først ble brukt i Finland, senere på Vigra og til slutt i Fredrikstad, hvor den etter krigen har fungert som reservestasjon. Kringkastingen beholdt den syvende bilen fordi den inneholdt et stort aggregat som kunne komme godt med. Bilene hadde stått ubrukt i 25 år da eieren startet dem opp etter å ha installert nye 12 volts batterier." Fredrikstad Kringkaster sin 1578 kHz antenne er synlig på dette bildet. Ellers så tidligere sendetekniker Joubert Kristoffersen ved samme kringkaster i en samtale på sosiale medier høsten 2021 at alle bilene unntatt én ble solgt til en lokal skraphandler ved Teledirektoratet. Bilene ble startet opp og kjørte for egen maskin over Fredrikstadbrua til en plass på vestre Fredrikstad. Her ble motorene tatt ut for salg og bilene angivelig dumpet i elva. Aggregattilhengeren sto lenge i et skur ved kringkasteren med sprukket dieselmotor og senere avhendet av NRK. Disse lastebilene hadde "rattkjelkebremser", en hendig sak for å forhindre at bilen skled bakover i en glatt bakke.
(Norsk billedrevy (Norgesrevyen) 1971.)³⁵

Konklusjon og Epilog:

"Sender "L", en tysk mobil langbølgestasjon som tidligere ble brukt i Rovaniemi, Finland fra 1942-1944, ble etablert på Hellerud ved Tveten gård i Aker kommune 5 km fra sentrum av Oslo tidlig i 1945 og sendte fra 15.april 1945 programmer fra "Königsbergradion" helt inntil de siste timene av andre verdenskrig og den tyske kapitulasjonen. Den annonserte som "Hallo Norden", og sendte på 297 kHz, 1010 meter langbølge. Personalaet rømte til Sverige 7.mai!

Den andre stasjonen som brukte de tre mastene og anlegget på Hellerud 1942-1944, kan ha vært en "Soldatensender", sannsynligvis "Soldatensender Oslo".³⁶

"Sender "L" ble brukt som en del av NRKs sendernett noen få år etter krigen, men etter dette maktet ikke norske myndigheter og senere NRK i over 15 år å komme med noen beslutning om bruk, og til slutt ble anlegget skrotet.

Historien er ikke ulik det som skjedde med andre og faste norske senderanlegg, for eksempel LKO Oslo Kringkaster Klofta 216 kHz 200 kW der de to mastene ble felt i 1995, eller den triste utgangen til de fleste av Decca-stasjonene og Loran C fra 1998 og utover. Nedsprenningen av kringkastingsanleggene i Tromsø, Vadsø, Bodø, Røst, på Vigra og på Kvitsøy må også nevnes.

Det ser ut til at mange beslutningstakere og byråkrater ikke hadde en klar forståelse av potensialet til AM-kringkasting og/eller anlegg som kan brukes eller bygges om for slik bruk, og hva slike ressurser kunne bety for totalforsvaret og landet.

Må det aldri skje igjen!
svennm@online.no

NOTER OG KILDER:

¹ Se mer i Tillegg 2. Andre kilder nevner *Soldatfunk Oslo*. I følgende fremstilling brukes navnet *Soldatensender Nord*:
https://oslobyleksikon.no/side/Tveten_g%C3%A5rd

Dette skal ikke ha vært den da tyskkontrollerte LKO Oslo Kringkaster 260 kHz som var lokalisert på Lambertseter like i nærheten, på tysk ("Der Osloer sender").

² Bernd-Andreas Möller har skrevet standardverket "Rundfunksender auf Rädern. Die fahrbaren Rundfunksendeanlagen der Deutschen Reichspost in den Jahren 1932 bis 1945". Verlag Dr.Rüdiger Walz, Idstein, Tyskland 2003. Her er det et omfattende apparat med fotnoter og kilder. Kildene for denne delen er: Knut Berger, Berlin; Bundesarchiv, Berlin; Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg; Deutsches Rundfunkarchiv, Frankfurt(a.Main); "Lappland-Kurier"(avis utgitt av propaganda-avdelingen PK680).

Möller sier: "The telescope masts and also the self radiating round steel masts of the mobile transmitters for long waves were temporary antennas only; the usual antenna systems for these frequencies consisted of three "T" antennas between three masts (named "Dreieckflächenantenne").

³ https://en.wikipedia.org/wiki/Reich_Ministry_of_Public_Englightenment_and_Propaganda
https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Goebbels
<https://de.wikipedia.org/wiki/Propagandakompanie>

⁴ Fahrbarer Rundfunksender I, II (i Spania under borgerkriegen), III, IV: store stasjoner, mellombølge, 20 kW,
Fahrbarer Rundfunksender V: stor stasjon, langbølge, 20 kW,
Fahrbarer Rundfunksender A, B, C, D, E, F, G, H, I (for det meste feilstavet med J), K: mindre stasjoner, mellombølge, 20 kW,
Fahrbarer Rundfunksender L, M, N, O, P, Q: mindre stasjoner, langbølge, 20 kW,
Fahrbarer Rundfunksender Y: stasjon bygget av Funkeinsatztrupp 17 i de okkuperte områdene i Sovjetunionen, mellombølge, 6 kW,
Eisenbahnsender „Schwerste Funkfeuer": tog, lang- og mellombølge, 100 kW, overlevert til de amerikanske styrkene våren 1945 (Sannsynligvis ingen regelmessige sendinger.) (Bernd-Andreas Möller.)

⁵ Fremdeles tilgjengelig i original engelskspråklig utgave:
www.stellamaris.no/konigs.pdf

⁶Soldatensender Oslo: www.stellamaris.no/soldatoslo.pdf
Soldatensender Lappland: www.stellamaris.no/soldatlappland.pdf

RRG/DES "Schweden-Programm" 1939-1945: www.stellamaris.no/konigs1.pdf

⁷ Stenersen er intervjuet av Bjørn H. Syversen i "Halvo Norden!" Tyske propagandasendinger fra Hellerud/Tveten under krigen", Groruddalen historielag Årbok 2004 s.15-23", og Radiomastene på Tveita", Hellerud Historielag, "Ved postkassene" 1/2005.©

⁸ Fra "Groruddalsungdom i krigstid", av Bjørn H. Syversen, Groruddalen historielag Årbok 1994 s.109.©

Amundsen er også intervjuet av Syversen i "Radiomastene på Tveita". Hellerud Historielag, "Ved postkassene" 1/2005.

⁹ Heller ikke dette er LKO Lambertseter 260 kHz. LKO var sterkt bevoktet, og hadde også vært utstyrt med jammingstutstyr.

¹⁰ Like ved Skøyenåsen, nær Oppsal, var den store tyske militærleiren Rosenbusch. Dette var HK for pionertropper for Norge og Finland. Det var nytterradiostasjoner på Brannfjell(Kriegsmarine)Ekebergplatået(3 Luftwaffe-stasjoner, også brukt av Kriegsmarine)Sjømannsskolen, Ekebergrestauranten, Østmarksetra og stort anlegg med 16 master ved Bøler(Kriegsmarine). (Terje R.Diesen: Tysk okkupasjon av Søndre Aker 1940-1945-Sør i Aker 1989-1990, årbok for Søndre Aker historielag.)

¹¹ Bernd-Andreas Möller: ibid. s.106, 161-163, og 165.

¹²"Sonderführer (Z), entsprechend einem Leutnant/Oberleutnant oder Zugführer in der Heeres-Hierarchie."

<https://de.wikipedia.org/wiki/Sonderf%C3%BChrer>

¹³J. D. M. Blyth: "The war in arctic Europe, 1941–45". 12.november er "N" i Oslo. Videre forskning får om mulig avklare dette. Sikkert er at det tyskkontrollerte NRK sine programmer(Publisert i Røster i Radio 4/8-52/1944-1/1945, har "Sendung Eismeer" på sendeplanen hver kveld kl.2330-2345. Kan "N" tidligere ha sendt dette program da man var lokalisert i Øst-Finnmark?

¹⁴ Günther Heyzing: "Kriegseinsatz deutscher Rundfunkleute in Dänemark/Norwegen/Finnland 9.april 1940 bis 8.Mai 1945", (1969) p.124,131.

Dette dokumentet med flere andre av samme forfatter finnes i Deutsches Rundfunkarchiv:

Kriegseinsatz deutscher Rundfunkleute an der Ostfront/Mittelabschnitt 22.6.1941-8.5.1945.(1970)

Kriegseinsatz deutscher Rundfunkleute an der Ostfront/Nordabschnitt (22.6.1941 bis 8.5.1945)(1970).

Fahrbare Senderanlagen der Reichspost 1932-1945, ab 1939 im Wehrmacht-Einsatz.(1969).

¹⁵ <http://www.stellamaris.no/mv.htm>

¹⁶ <http://www.stellamaris.no/60aar.htm>

¹⁷ Horst J.P.Bergmeier og Rainer E.Lotz: Hitler's Airwaves. The inside book of Nazi Radio Broadcasting and Propaganda Swing, Yale University Press, New Haven, CT/London, Storbritannia, ISBN 0-300-06709-7.

«Soldatensender Lappland» og alle andre tyske «Soldatensender» var radiostasjoner for de tyske soldatene, mens frontstasjonene i 1944/45 («Arnhem»; «Krautland calling»; «Radio 45»; «Jerrys Front Radio» osv.) var «Kampfsender», propagandasjoner rettet mot de fremrykkende allierte styrkene. Begge typer stasjoner har brukt mobile kringkastingssendere. (Bernd-Andreas Möller.)

¹⁸ Hørt av JER/Jan Erik Råf, ARC.

¹⁹ Se mer i: Niclas Sennerteg: "Tyskland talar, Hitlers svenska radiostation"(Historiske Media, Lund 2006.)

²⁰ Bernd-Andreas Möller, ibid.

Sennerteg, ibid.mener Sender L først startet fra Hellerud 15.april.

²¹ Krigsdagboken for en annen mobilsender, Sender "M"(Martha) forteller at denne stasjonen releseende DES' sitt "Schweden-Programm" fra Danzig(Gdansk) i november 1944. I januar 1945 finner vi samme stasjon i Königsberg, og etter et kort besøk i Elbing er denne senderen tilbake i Danzig 23.januar. Men planlagte sendinger blir ikke implementert, og "M" ender til slutt hos britiske tropper i Lübeck-området 4.mai.

²² Det svenske programmet til DES, "Die Deutschen Europasender" (RRG/Reichsrundfunk sin utenlandstjeneste for Europa) ble overført via Heilsberg II(dagens polske navn: Lidzbark Warmiński) som var den andre 100 kW-senderen på dette sendestedet i det tidligere Østprøyssen 15. mars 1944 på den tidligere frekvensen til Kattowitz(dagens polske navn: Katowice) 868 kHz. Heilsberg II var uten modulasjon 25. januar og ble ødelagt av tyske styrker 31. januar 1945. Man sendte også over "Weichsel" (Warschau-Raszyń, polsk navn: Warszawa-Raszyń) på 224 kHz med 120 kW. "Weichsel" ble sprengt av tyskerne selv 16. januar 1945 (RiR 40/6. oktober 1945 hadde et bilde av dette stedet både i ruiner og intakt). (Bernd-Andreas Möller.)

²³ "Røster i Radio" nr.11/1945 antyder i mars at man hadde sett for seg en svensk tilknytning til den danskspråklige redaksjonen i DES, "Die Deutschen Europasender". Men dette kom ikke lenger enn non-stop musikk inntil det ble taust også her.

²⁴ Dokumenter vedr. de norske sendingene fra Königsberg ble først oppdaget i Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda i det tidligere Zentrales Staatsarchiv der DDR i Potsdam (signatur 50.01). Nå i Bundesarchiv i Berlin (signatur R55).

²⁵ Såpo, forhør 9.juni 1948.

²⁶ Radiobyran, UD-FID/75.RA.

²⁷ Radiobyran, UD-FID/75.RA.

²⁸ 2.mai kl.2000, og 3.mai kl.2215. Radiobyran, UD-FID/75.RA.

²⁹ Se mer om kringkastingspersonalet i: Appendix I and II, Sennerteg, ibid., p.247-

³⁰Norske Kringkastingsendere. DX-Listeners'Club, Norge.©Bernt Erfjord(-2004), DXLC 1996 (rev.2012 av forf.)

<http://www.stellamaris.no/bernt.htm>

Norske AM kringkastningsendere 1923-2020. ©LA9DL Just Quigstad.

https://www.la9dl.no/Norske_kringkastere/sendere-AM.html-vigra

³¹ Det opprinnelige frekvensområdet til Sender "L" var 136-500 kHz; kanskje dette ble endret senere. (Sender "M"(Sender Martha/Soldatensender Monika(Belgia/senere Sovjetunionen) ble bygget om til mellombølge etter at den ble tatt av britiske tropper ved Lübeck i juli 1945.)(Bernd-Andreas Möller.)

³² Se filmen her: <https://vimeo.com/377915463>

³³ "Kringkastings tekniske historie. En artikkelsamling", s.272-273. NRK 1999©ISBN 82-7118-260-9.

³⁴ 23.mars 1953 holder overingeniør Erik Julsrød et foredrag i Norsk Elektroteknisk Forening der han "skisserte...en plan til kringkastingsnett som kan gi gode mottagermuligheter for alle landets deler...en sentral kringkastingssasjon for Nord-Norge på Andøya i Vesterålen. Fra det allerede eksisterende studio i Harstad kunne programmet gå på linje til Narvik, som nu har forsterkerstasjon for riksnettet, og fra Harstad til Andøya finnes der også direkte linjer. Øya har også elektrisk kraft, så det skulle ikke være noen vanskeligheter forbundet med å bygge en 200 KW sender der." (Aftenposten, 24.mars 1953.)

-Det hører med til historien at Julsrød har et innlegg i samme avis alt 25.mars der han presiserer at han ikke nevnte at det er planer om bygging av senderanlegg på Andøya! Men, hvis en passende frekvens kunne skaffes, ville en slik sender kunne dekke mesteparten av Nord-Norge. Planen var forørig hypotetisk, og Julsrød sitt anliggende var å vise at det er mulig å dekke landet bedre enn i dag, og at under visse forutsetninger kan det være mulig å nærme seg hans plan på lang sikt. Julsrøds foredrag hadde også "intet å gjøre" med kringkastingskonferansen i Oslo i slutten av måneden. (Aftenposten, 25.mars 1953.) Kommentar: En kan kanskje anta at Julsrød ønsket å starte opp på Andøya med den 20 kW store Sender "L", men han hadde også forslag om Brunlanes som sendersted for Sør-Norge. På dette tidspunktet var for øvrig komitéen som arbeidet med ny Landsplan for Kringkasting i full gang med sitt arbeid. Her førelå resultatet i 1955, uten forslag om nye anlegg verken på Andøya eller Brunlanes.

³⁵ Kjell Gjære, kommentar 2013: Min far arbeidet ved Fredrikstad kringkaster fra 1948-1983. Øst for stasjonen var bygget et større lagerbygg, «Lageret». Dette var en felles base for antennearbeid på mange antenneanlegg i Norge. Jeg besøkte flere ganger Lageret der den tyske senderen stod. Lageret rommet også en mobil tysk 20kW sender, etterlatt av tyske styrker på Tveita i Oslo i 1945. Senderen var fordelt på 12 små lastebiler med skap. Når den skulle på lufta, parkerte de i ring og ble koblet sammen. Sammen med lastebilene fulgte «Goliat». Goliat var en «Halbkettenkraftwagen». Dette var en stor lastebil med enorme forhjul og belter bak. For å starte den frikoblet en to clutch! Sveiva ble satt inn bak det ene forhjulet og en sveivet igang bare svingskjulet. Med fart på svingskjulet dro dette motoren igang når en koblet inn den ene clutch'en. Goliat var med for om nødvendig å trekke lastebilene opp dersom de kjørte seg fast. Det gjorde en bulldosser i leirsuppa i Kongsten Hageby – det fikset Goliat...

I september 2019 viste det seg at den siste Mercedes LG3000 L7G fra Sender "L" eksisterer. En samler har kjøpt den og vil restaurere den.

³⁶ Se: Soldatensender Oslo, www.stellamaris.no/soldatoslo.pdf

Tidsvitner:

Karl-Henrik Amundsen, Godlia

Henrik Dedichen, Årvoll

Bjørn Stenersen, Tveten gård

Eksstra dokumenter og litteratur:

Deler av brevvekslinger fra Historiske Militære Kjøretøyers Forening, 28.april 1953/13.oktober 1978.

"Bis Mai 1945 strahlte ferner der aus dem hohen Norden nach Oslo zurückgezogene fahrbare Soldatensender "Lappland" ein 20 kW

Langwellensender, ein besonderes "Schwedenprogramm" aus."

Willi A. Boelcke. Die Macht des Radios: Weltpolitik u. Auslandsrundfunk 1924-1976, Verl. Ullstein GmbH, Frankfurt am Main-Berlin-Wien, 1977

Wolfgang Burkhardtstaier: 75 Jahre Sendertechnik bei AEG-Telefunken. AEG-Telefunken, Ulm 1979.

http://en.wikipedia.org/wiki/Radio_K%C3%B6nigsberg

https://sv.wikipedia.org/wiki/Radio_K%C3%B6nigsberg

<https://www.gotlandsforsvarshistoria.se/varia/1.htm>

<https://sv.wikipedia.org/wiki/Lapplandsender>

https://sv.wikipedia.org/wiki/Transportable_radios%C3%A4ndrade_f%C3%B6r_Deutsche_Reichspost

<https://forum.axishistory.com/viewtopic.php?f=47&t=177083>

https://de.wikipedia.org/wiki/Gro%C3%9Fdeutscher_Rundfunk

https://de.wikipedia.org/wiki/Geschichte_des_H%C3%B6rfunks_in_Deutschland

Bilde: Fra propaganda til Værmelding, Dagsnytt, sport, Høymesse, foredrag, underholdning, musikk- og Barnetime! I allefall 5 biler fra den ex-tyske feltsenderen var på Vigra 25. oktober 1945-12.april 1948. I allefall 629 kHz ble brukt.

Skjermdump fra Dokumentarfilmen *Vigrasenderen*, Produsert av Aalesund Smalfilmklubb 2012³⁶.